

УДК 316.612

О. О. Маркозова, кандидат соціологічних наук, доцент

ЗМІНА УЯВЛЕНЬ ЛЮДЕЙ ПРО УСПІХ ЯК НАСЛІДОК ІДЕОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Проаналізовано вплив привнесеної постмодернізмом культури на формування уявлень людей про індивідуальний та соціальний успіх. Розглянуто позитивні та негативні впливи постмодернізму на схему сутності і шляхів досягнення успіху людини. Доведено, що наслідком запропонованих постмодернізмом фреймів успіху людини стало формування не активної життєвої позиції, а пасивності і бажання підкоритися долі.

Ключові слова: *людина, суспільство, культура, успіх, фрейм, постмодернізм.*

Актуальність проблеми. У соціокультурній сфері українського суспільства під впливом докорінних змін в економічній, політичній та інших сферах трансформувалися уявлення людей про себе, суспільство і своє місце у ньому. Формування нової картини світу не в останню чергу було зумовлене впливом філософії постмодернізму як особливої духовної і культурної характеристики сучасної епохи, яка у тому числі значною мірою ускладнила схеми сутності та шляхів досягнення життєвого успіху людини.

Ця тенденція тісно чи іншою мірою, притаманна всім сучасним державам, але в Україні існують і свої специфічні проблеми, пов'язані із тим, що після здобуття незалежності була зруйнована монополія комуністичної ідеології і проголошений принцип плюралізму думок, свободи культури. Однак свобода передбачає наявність сформованої самостійності людини з внутрішньою духовною опорою, в той час як в Україні виникла дезорієнтація культури і масової свідомості через нашарування перехідних станів соціального і культурного життя. Внаслідок змішання старих і нових фреймів, під якими Г. Бейтсон розумів «способи організації уявлень, що зберігаються у пам'яті людини» [1, с. 152], в Україні склався маргінальний стан як культури, так і суспільної свідомості громадян. За таких умов актуально постає проблема аналізування наслідків постмодерністських культурних впливів на життєдіяльність людини, зокрема на розуміння сутності та практик досягнення успіху.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Незважаючи на те що розгляду проблем культурних впливів на життєдіяльність людини і суспільства присвячені праці багатьох учених [2–5], деякі питання й досі залишаються недостатньо вивченими, що пов'язано як із постійними змінами у ментальності громадян України, так і з необхідністю осмислення результатів

та прогнозування розвитку культурних тенденцій в умовах глобалізації. У зв'язку із цим *метою* статті є аналізування зміни уявлень людей про успіх унаслідок ідеологічних впливів постмодернізму.

Виклад основного матеріалу. На жаль, розбудова незалежної держави і кардинальні зміни соціально-економічного устрою в Україні не супроводжувалися адекватним формуванням системи ідеологічних орієнтацій і соціальних цінностей людей, що спричинило кризу в духовній, культурній та морально-етичній сферах. Процеси державотворення залишили осторонь такі проблеми, як формування національних ідей і відповідної ідеології, що стало однією з основних причин поширення соціально-економічної кризи на культуру і духовність суспільства. В українській ментальності сьогодні нашаровано традиційні, радянські, модернові, а також цінності постмодерну, впливи яких сформували біполярну і схематичну моделі успіху людини.

Основною тезою постмодерну є наполягання на рівноцінності різноманітних систем описування реальності та на праві людини обирати їх на власний розсуд, не вдаючись до аргументації свого вибору. Як відзначає Л. Бевзенко, «вперше після монокультурних соціальних утворень, сформованих традицією, модерном, соціалізмом, запропоновано визнати як соціокультурну норму полі культурний, полі стилістичний устрій соціального життя, що означає принципову припустимість і рівноправність найрізноманітніших життєвих укладів, ґрунтованих на різних культурних і філософських установах. Свобода особи розширюється до свободи вибору соціокультурного осередку своєї ідентифікації, до права змінювати його на інший як завгодно часто, продукуючи самостійно нові культурні стилі, якщо вони знайдуть послідовників, проте дотримуючись при цьому одного обмеження – пам'ятати про таку саме свободу іншого» [6, с. 47].

Аналізуючи сутність цих процесів, які спостерігаються і в Росії, Л. Іонін зауважує: «Все, що за радянських часів було заборонено, нині починає претендувати на культурне відродження і рівноправність, під яку постмодерністська філософія інтенсивно підводить фундамент» [7, с. 104]. Для України каналами формування нових фреймів культури стають власне українська історія, а також західні модерністські традиції, пов'язані зі стилем життя західного індустріального і постіндустріального суспільства. На погляд Л. Бевзенко, «питання про соціально схвалювану формулу успіху за таких умов стає вкрай проблематичним, оскільки розуміння успіху кришнаїта і мусульманина, панка і молодого рухівця, православного і феміністки дуже різні. Однозначного рішення тут не

варто і шукати, а в межах постмодерністського проекту просто неможливо. Постмодерн наполягає на праві кожного жити відповідно до своєї моделі світобачення, на толерантності, суверенітеті кожної особистості й кожної культурної форми» [6, с. 48]. Отже, з точки зору Л. Бевзенко постмодерністська традиція не дає однозначного розуміння успіху, тому, начебто, немає рації говорити про його усність та складові елементи. Але, на наш погляд, це не зовсім так. Перш за все питання полягає у тому, про який успіх ми говоримо. Якщо про індивідуальний, то він дійсно може бути у кожного свій, і це відповідає духу постмодерну. Однак соціальний успіх, бо авторка статті чітко говорить про «соціально схвалювану формулу успіху», – це відповідність досягнень людини домінуючим фреймам соціуму. Навряд чи діяльність кришнаїта, який може бути повністю задоволений своїм життям, буде визнана українською громадою як соціальний успіх, а ось індивідуальний – це скільки завгодно і тут нам дійсно «не варто шукати однозначного рішення». Тобто в жодному разі не можна забувати про соціальну складову будь-якої індивідуальної діяльності людини, а надто її результатів, бо у СРСР кришнаїт відразу б потрапив до тюрми з формулюванням «шизофренія». Тому навіть в умовах плюралізму і демократії завжди існують певні соціальні стандарти, фрейми успіху людини, які в умовах постмодерну дійсно значно розширюються. Але основна сутність проблеми полягає навіть не у цьому. Річ у тім, що в умовах відсутності чітких ідеологічних і культурних орієнтирів постає запитання: наскільки позитивними, тобто такими, що сприяють розвитку і самореалізації людини через досягнення успіху, є філософія постмодернізму і ґрунтовані на ній життєві настанови?

Перше, на що слід звернути увагу, – це те, що постмодернізм базується на плюралізмі, а отже, відповідає сучасним тенденціям розвитку світу, і тому це, безумовно, позитивна теорія. У той же час негативна складова полягає у тому, що, на нашу думку, постмодернізм поступово стає життєвою філософією для бідних, яка не створює підґрунтя для спрямованості людини на самореалізацію та досягнення успіху. Сьогодні суспільство вже готово визнати, що будь-хто, навіть бідна людина, може вважатися успішним, бо гонитва за кар'єрою, грошима, багатством замучила всіх. У період доби модерну головним гаслом було «збагачуйтесь», а основним фреймом – «помри, але стань багатим і успішним», тим паче, що в протестантизмі і католицизмі наявність багатства у людини розглядається не тільки як успіх, а й як обираність. І всі мріяли зробити кар'єру та збагатитися за будь-яку ціну. На жаль, очікування більшості громадян не справдилися

і в реальності бідність настає по всьому світу. Навіть для того, аби увійти у середні прошарки суспільства, треба неабияк «боротися за життя». Можна сказати, що суспільство стомилося, воно розчароване. І ось виникає нова філософія, яка дозволяє тлумачити будь-який спосіб життя людини як правильний і успішний. Однак від того, як ми формально сприйматимемо ті чи інші процеси, їх реальна соціальна сутність не зміниться. В умовах постмодерну розшарування суспільства на соціальні групи, поділ на багатих і бідних, на тих, хто може собі дозволити якісний відпочинок, освіти чи лікування, і тих, хто не може розв'язати навіть нагальних життєвих проблем, нікуди не щезає. Тому, з нашої точки зору, в умовах постмодерну формула «злидар = невдаха» стає більш завуальованою новими фреймами «живи як забажеш». Для підтвердження цієї думки достатньо провести навіть бліц-опитування, аби побачити, що, наприклад, двірника чи прибиральницю інші люди такими, які досягли індивідуального чи соціального успіху, не вважають. Тим не менш, суспільство стає більш толерантним до різних соціальних груп, до успіху і невдач інших, бо і самі у нових ринкових умовах досягли не дуже багато. Тож, в епоху постмодерну не зникають нерівність і соціальна стратифікація, а тому не зникає індивідуальний і соціальний успіх.

То як же стати успішним за таких умов? Зрозуміло, що існують два основні варіанти поведінки людини. Перший – це цілеспрямований вихід із зони комфорту, постійна, наполеглива праця і розвиток своїх внутрішньоособистісних якостей. А можна не піднімати планку індивідуальних досягнень або, навпаки, знизити її і сказати: «І так все добре», тим більш, що ідеологія постмодерну цьому сприяє. Фактично постмодернізм створює філософське підґрунтя для відчуття себе успішним для тих, кому не таланило в межах інших, наприклад, модерністських систем. Зважаючи на те що таких людей у кожній державі більшість, зазначена філософія досить швидко поширюється, знаходячи нових прихильників, тим паче, що є дуже вигідною для правлячих еліт по всьому світу, які не спроможні розв'язати соціальні, економічні та політичні проблеми своїх держав. Тому фрейм успіху людини, завуальовано запропонований постмодернізмом, влаштовує усіх, як еліту, так і пересічних громадян. Ні капіталізм, ні соціалізм не змогли зробити більшість людей багатими та щасливими. Але не тому, що люди перестали бажати багатства, влади чи слави, а тому, що не можуть досягти «американської», «української» чи якоїсь іншої мрії. А після «війни», тобто зтяжкого марафону громадян багатьох країн, спрямованого на досягнення індивідуального, більшою мірою фінансового успіху, мак-

симально хочеться «тиші», спокою та розваг. Люди втомилися від різного роду революцій та потрясень, як політичних, так і економічних або ідеологічних. Тому, на наш погляд, індивідуальний успіх все більшою мірою переміщуватиметься у бік «тихого щастя», сім'ї та повсякденних турбот людини. В Україні цьому сприяє те, що на ментальному рівні для східної людини гроші фактично ніколи не були основною цінністю, яка свідчила про життєвий успіх людини, оскільки багатство у християнській культурі тлумачиться як випробування.

Крім того, внаслідок відсутності і більшості громадян індивідуального культурного імунітету і практики самостійного мислення фрейми ідеологічних і культурних переваг постмодерну активно нав'язуються масам за допомогою ЗМІ, діяльність яких перебуває під потужним пресом політичної та економічної еліти суспільства. Так, телебачення, програми і новини якого складаються більшою мірою із демонстрації аварій, злочинів та смертей людей, поступово формують у громадян стійкий фрейм «живий – і слава Богу!», а щоб не було зовсім сумно, після новин можна переглянути безліч розважальних шоу чи безкінечних серіалів.

Проблема ускладнюється тим, що громадяни пострадянських країн, у тому числі України, практично перестали читати книжки. У статті «Дочиталися до дірок» Х. Бердінських пише: «Україна стала європейським аутсайдером за кількістю людей, які читають книжки. У країні в силу відсутності моди на освіченість, старих бібліотек та високих цін зникла традиція читання, а значить, під загрозою вміння нації критично мислити і творчо обробляти інформацію» [8, с. 42]. Авторка також наводить дані дослідницької компанії GfK Ukraine, за оцінюванням якої для 73 % населення країни читання книжок не є сферою інтересів, а кожен четвертий українець не відкриває книжок взагалі. «Це тим більше вражає, – пише Бердінських, – що в період існування Радянського Союзу, за офіційними даними, регулярно присвячували вільний час книжкам більш ніж 90 % населення» [8, с. 43]. Те, що українці перестали читати, – дуже тривожна тенденція, бо людина, яка не читає книжок, не може самостійно і творчо мислити. Дослідження вчених, які аналізують вплив сучасних інформаційних технологій та мас-медіа на суспільство [9, 10], свідчать про те, що молоді українці у кращому разі проглядають інформацію, розміщену в Інтернеті, але це зовсім не те саме, що читати друковане слово. Діяльність же ЗМІ, і перш за все телебачення, не сприяє формуванню власної критичної позиції громадян України. «Масовізація смаків слухачів, читачів, глядачів означає усереднення нормативних очікувань, типів сприйняття й оцінювання

культурних зразків, помітне стирання різниці між оцінюваннями і реакціями освічених і неосвічених респондентів. У домашніх бібліотеках помітно скоротилася кількість книг, функція яких – забезпечувати відносно самостійними смисловими ресурсами професійних знань, загальних ідей, поведінкових зразків», – констатує Ю. І. Гіллер [11, с. 200]. Очевидно, що найближчим часом ситуація навряд чи зміниться, а отже, і освічених людей в країні ставатиме дедалі менше.

Що стосується постпостмодерну та його нових розумових та філософських настанов, які дістали назву синергетики, то у цій традиції мислення закладено значний інтеграційний потенціал. Синергетика наголошує на взаємозв'язку всіх культурних процесів, бо розвиток суспільства не є лінійно-еволюційним. Тлумачення ж успіху людини з точки зору постпостмодернізму передбачає можливість поєднання традиційного світосприйняття з сучасністю. Тому сьогодні необхідно розробляти нові стратегії щодо збереження традиційної ідентичності українського народу, а також підтримувати і розвивати універсальні елементи культури західних країн.

Висновки. Пропоновані постмодернізмом фрейми успіху людини, які дозволяють тлумачити будь-який спосіб життя як правильний і успішний, в цілому влаштовують українців. Але, на жаль, під впливом цих ідеологічних тенденцій, підкріплених активною діяльністю ЗМІ, у громадян України формується не стільки активна життєва позиція, спрямована на самореалізацію через досягнення успіху, скільки відчуття безнадійності та непотрібності щось змінювати у своєму житті.

Однак, незважаючи на певні негативні тенденції, трансформація соціальної та культурної сфер українського суспільства сформувала й певний потенціал, реалізація якого значною мірою залежить від особистісних здібностей людей втілювати наявні можливості в реальність. Тому для багатьох громадян зараз актуальною стає внутрішня трансформація для досягнення як індивідуального, так і соціального успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейтсон Г. Шаги в направлении экологии разума / Г. Бейтсон ; пер. Д. Федотов. – М. : КомКнига 2010. – 248 с.
2. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / А. В. Костина. – ЛКИ, 2011. – 352 с.
3. Ионин Л. Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие. – 3-е изд., перераб. и доп. / Л. Г. Ионин. – М. : Логос, 2000. – 450 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

5. Белоус В. Г. Вольфила, или Кризис культуры в зеркале общественного самосознания / В. Г. Белоус. – М. : Мирь, 2007. – 432 с.
6. Бевзенко Л. Д. Зміст життєвого успіху: соціально-культурологічний контекст / Л. Д. Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 1. – С. 34–51.
7. Ионин Л. Г. Основания социокультурного анализа : учеб. пособие / Л. Г. Ионин. – М. : Изд-во РГГУ, 1995. – 151 с.
8. Бердинских К. Дочитались до дыр / К. Бердинских // Корреспондент. – 2012. – № 12. – С. 42–43.
9. Демина М. Н. Изменения в когнитивных практиках индивидов под влиянием новых информационных технологий / М. Н. Демина // Социолог. исслед. СОЦИС. – 2010. – № 6 (314). – С. 87–92.
10. Чернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Чернецька. – К. : Освіта, 1999. – 351 с.
11. Гиллер Ю. И. Социология самостоятельной личности : монография / Ю. И. Гиллер. – М. : Академ. Проект : Гаудеамус, 2006. – 224 с.

ИЗМЕНЕНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ЛЮДЕЙ ОБ УСПЕХЕ КАК СЛЕДСТВИЕ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ ПОСТМОДЕРНИЗМА

Маркозова Е. А.

Проанализировано влияние привнесенной постмодернизмом культуры на формирование представлений людей об индивидуальном и социальном успехе. Рассмотрено позитивное и негативное влияние постмодернизма на схему сущности и путей достижения успеха человека. Доказано, что следствием предложенных постмодернизмом фреймов успеха стало формирование не активной жизненной позиции, а пассивности и желания подчиниться судьбе.

Ключевые слова: человек, общество, культура, успех, фрейм, постмодернизм.

CHANGING IDEAS PEOPLE OF SUCCESS AS A CONSEQUENCE IDEOLOGICAL INFLUENCE OF POSTMODERNISM

Markozova E. O.

The paper analyzes the impact of the introduced postmodern culture on the formation of people's ideas about the individual and social success. We consider the positive and negative impact of postmodernism on the essence of the scheme and how to be successful person. It is proved that the effect of the proposed post-modernism frames of success was the formation of an inactive position in life, and of passivity and willingness to submit to fate.

Key words: people, society, culture, luck, frame, post-modernism.

